

Ýer togalagynda nesli tükenen adam jynsy: Neandertal

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

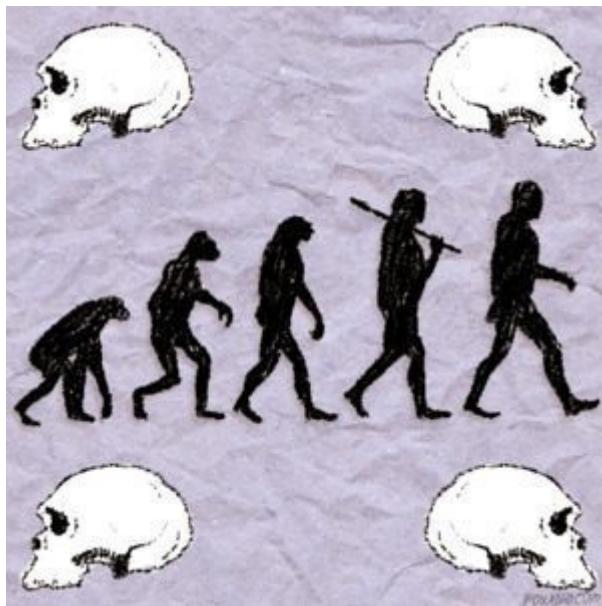
написано kitapcy | 26 января, 2025

Ýer togalagynda nesli tükenen adam jynsy: Neandertal ÝER TOGALAGYNDÀ NESLI TÜKENEN ADAM JYNSY: NEANDERTAL

Neandertal adamyň ilkinji skleti Germaniyanyň Dýusseldorf şäherinde tapyldy. Neander jülgesinde 1856-njy ýylda tapylan bu sklet birnäçe jedeli-de özi ýany bilen getirdi...

ABŞ-ly we Ýewropaly genetiklerden, antropologlardan düzülen topar häzirkizaman adamyň ata-babasynyň neandertallardygyny öňe sürüär. Tapylan tapyndylar şuny tassyklaman duranokdy. Neandertal adamyň gen kartasynyň tamamlanmagy elli müň ýyl öň ýok bolan şol adam jysunyň we häzirki adamyň ösüşini, özgerişini aýdyňlaşdyryp biler. Eýsem şol ilkinji adam jynsy bolan neandertallar kim bolduka?

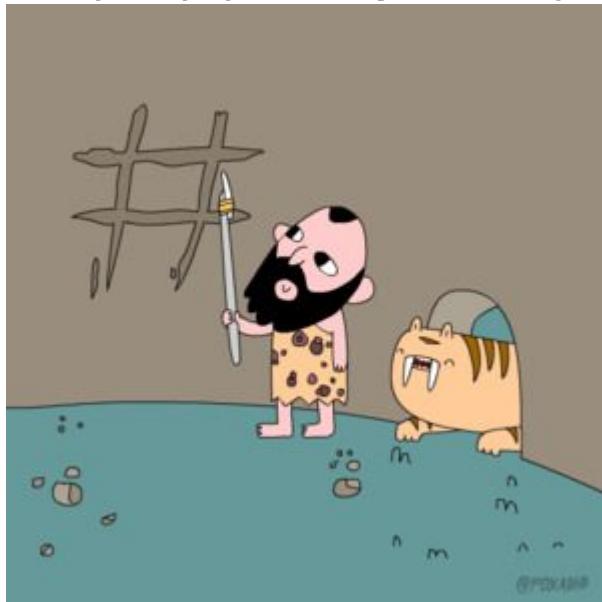
Neandertallaryň ilkinji häzirkizaman adamyň binýadyny emele getirendigi we häzirkizaman adamlary bilen jübütleşendigi baradaky maglumatlaryň üstünden baryldy. Neandertallar günorta-günbatarda, häzirkizaman adamy bolsa demirgazykda ýaşapdyr. Neandertallar häzirkizaman adamlary tarapyndan bökdençliklere duçar boldy we ýaýrap gitmekleriniň öni alyndy. Iň soňky neandertallaryň bolsa Belgiýada, Atlantik okeanyň kenarýakalarynda, Orta Aziýada we Ortaýer deñziniň sebitlerinde yașandyklarynyň yzlaryna gabat gelindi.

Neandertallar häzirki adamlar ýaly aýagynyň üstünde dik durup bilenokdylar. Häzirkizaman adamsyndan çakgan, güýcli, süýri ýüzli, iri dişli bolandyklary köp jedelleriň döremegine getirdi. Şu aýratynlyklar neandertallaryň ata-babalarymyz däldigi hakdaky pikirleriň döremegine getirdi. Emma wagtyň geçmeli bilen alnyp barylan barlaglar we tapylan tapyndylar neandertallaryň ata-babalarymyzdygyny tassyklaýardy. Neandertallaryň fiziki aýratynlyklary bolsa wagtyň geçmeli bilen üýtgändiginiň we häzirkizaman adamyna öwrülendiginiň subutnamasydy.

Neandertallar käbir alymlaryň geçiren barlaglaryna görä ýokary aň-düşünjä eýe bolupdyr. Olar ölülerini belli bir usulda gömüpdir, syrkawlaryna seredipdir. Geçirilen bir gazuw-agtaryş işiniň dowamynda 50-60 müň ýyl öñki döwre degişli fleýta (tüydük) tapyldy. Fleýta boýunça geçirilen barlaglar açık nota deşikleriniň ýerbe-ýerdigini we başly-barat açylmajak derejede sünnaßenip ýasalandygyny görkezýärdi. Şeýle subutnamalar neandertallaryň aňynyň pesdigi hakdaky pikiri öñe sürýän köp sanly alymyň ikirjiňlenmegine sebäp boldy.

Bir daşy başga bir daşa sürtäp, ýiti uçly paltalary ýasamagy başardylar. Şeýle paltalary taýagyn bir ujuna ýelimläp, awa gidende ulandylar. 2014-nji ýylда Ispaniyanyň Pas derýasynyň boýunda taoylan El-Kastillo gowagynda neandertallara degişli diwar suratlaryna gabat gelindi.

Neandertallar hem häzirki adamlar ýaly et bilen ot iýýärdi. Gözegcilik astyna alan otlary bilen et bişirýärdiler. Ölüleri üçin üýşmeleň edýän neandertallar mergumy egin-eşikleri bilen gömýärdiler. Şol sanda şimpanzelerde-de öliniň ýakynlaryna duýgudaşlyk bildirmek ýaly aýratynlyklaryň bardygy anyklanan faktdyr. Emma adam jynsyndan başga jandarda ölini eşigi bilen jaýlan däbe gabat gelinmändir.

Neandertallaryň goçak kelleli bolmagy dürli düşündirişleri döretdi. Tapawutly beýin gurluşy bolan şeýle jyns häzirki adamdan has düşunjeli bolmagy-da mümkünindi. Käbir alymlar şol pikiri öñe sürýärdiler.

Biziň günlerimizden elli müň ýyl töwerecoi öñ ýok bolan neandertallary dolap getirmegi başarsak, olaryň aýratynlyklary hakda has ynamlı maglumatlary edinip bilerdik. Emma etiki gymmatlyklar sebäpli şeýle görnüşdäki ylmy-barlaglar uzak wagta çekjege meñzeýär.

Ýogsa-da, neandertallar nädip ýom-ýok boldularka? Bu boýunça birnäçe sebäp orta atylýanam bolsa, köp dürli sebäpleriň şeýle ýagdaýy emele getirendigi anykdy. Häzirkizaman adamyň neandertallaryň ýasaýyş-durmuş ugurlaryny basyp almagy, hatda olary öldürmegi bu jynsyň nesliniň ýok bolmagyna sebäp boldy. Şonuň bilen bir hatarda Buz eýýamynyň soñlanmagyna uýgunlaşyp bilmezlikleri, iýmit çeşmeleriniň çalyşmagy, awlaýan iýmitleriniň azalmagy ýaly birnäçe sebäp bu jynsyň ýok bolmagyna sebäp boldy. Käbir alymlaryň pikiri bolsa, neandertallaryň ýok bolmandygy, häzirkizaman adamy bilen jübütlesip assimilizasiýalaşandygyny öñe sürýärdi. Görüşüniz ýaly, ylym dünýäsinde bu jedeller we ylmy barlaglar täze-täze tapyndlaryň üstünden barylýança dowam etjege meñzeýär.
Ugur NAZILLI.

19.10.2016 ý. Taryhy makalalar